

ט"ו באייר, תשע"ה
4 במאי, 2015

עברית כשפה שניה לתלמידים דוברי ערבית - נתוני תשע"ד

ממצאים ראשוניים

הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) מתכבדת להציג ממצאים ראשוניים ממחקר על תחום העברית כשפה שניה בקרב תלמידים דוברי ערבית בישראל.

העברית היא השפה העיקרית והרווחת בישראל. בשפה זו מתנהלים רוב מוסדות המדינה, וגופים ציבוריים ופרטיים רבים עושים בה שימוש שוטף. זו השפה שבה מלמדים במוסדות להשכלה גבוהה - האוניברסיטאות וחלק גדול מהמכללות. מרבית כלי התקשורת הכתובה והאלקטרונית המרכזיים (רדיו, טלוויזיה, אינטרנט) הם בעברית וזו השפה הרווחת בחיי היומיום ברחוב, בשלטי חוצות, בקניונים ועוד.

השליטה בשפה העברית היא אפוא תנאי הכרחי להשתלבות בחברה הישראלית, בחיי היום יום, במוסדות ההשכלה הגבוהה ובשוק העבודה. חשוב שכל אזרחי המדינה ישלטו היטב בעברית וירכשו מיומנויות אורייניות כגון קרוא וכתוב, הבנת הנשמע ויכולת לדבר ולתקשר בעברית.

מטרת המחקר הנוכחי היא להעריך את תחום העברית כשפה שניה בקרב דוברי ערבית בשלב של סיום בית הספר היסודי (כיתה ו') משני היבטים עיקריים – הישגים לימודיים וההקשר שבו מתקיימת הלמידה בבתי הספר.

המחקר הועבר לראשונה בשנת הלימודים תשע"ד ויש כוונה להעבירו שוב בשנים הבאות כדי לאפשר מעקב לאורך זמן אחר מגמות ושינויים בתחום דעת זה.

המחקר נערך בחודש פברואר 2014 בקרב מדגם מייצג של 4,886 תלמידים ו-311 מורים המלמדים עברית בכיתות ו' ב-195 בתי ספר דוברי ערבית שונים במגזר הערבי, הבדואי והדרוזי.

סולם הציונים של המבחן נע בין 200 ל-800 נקודות, עם ממוצע 500 וסטיית תקן 100 (בדומה לסולמות המיצ"ב והמבחנים הבינלאומיים).

להלן יפורטו מבחר ממצאים ראשוניים שעלו במחקר.

הדוח המלא וחומרים נוספים נמצאים באתר האינטרנט של ראמ"ה בקישור:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/MivchanimArtzyim/Ivrit_Safa_2.htm

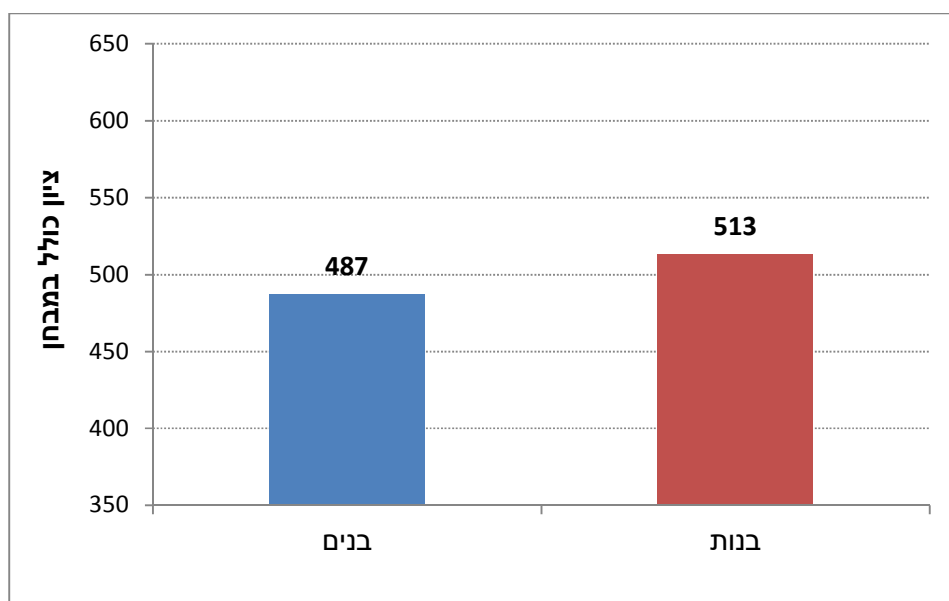
א. הישגי התלמידים

- הישגי הבנות בעברית גבוהים מהישגי הבנים - הציון הממוצע של הבנות היה גבוה ב-26 נקודות מהציון הממוצע של הבנים (כרבע סטיית תקן).
- נמצאו פערים ניכרים בהישגים בין תלמידים מרמות שונות של רקע חברתי-כלכלי - ככל שהרקע של התלמידים גבוה יותר, כך ההישגים גבוהים יותר - תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה השיגו, בממוצע, 94 נקודות יותר מתלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך (כסטיית תקן שלמה).
- קיימים הבדלים בהישגים של תלמידים ממגזרים שונים - הציון הממוצע של תלמידים בבתי ספר מהמגזר הדרוזי גבוה ב-100 נקודות מהציון של תלמידים בבתי ספר מהמגזר הבדואי (כסטיית תקן שלמה); בתווך נמצאים תלמידים בבתי ספר מהמגזר הערבי שהציון הממוצע שלהם היה גבוה ב-62 נקודות מזה של תלמידים מהמגזר הבדואי (כ-0.6 סטיית תקן).

ביתר פירוט:

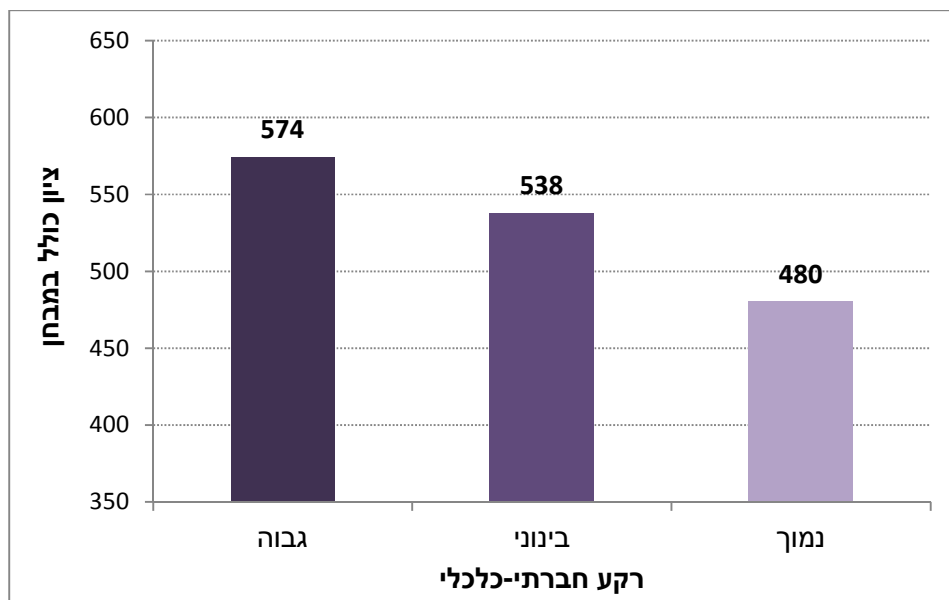
הישגים לפי מגדר: הציון הממוצע של הבנות היה 513 נקודות והציון הממוצע של הבנים 487. הפער המגדרי עומד על 26 נקודות - כרבע סטיית תקן. ממצא זה, המצביע על פערים עקביים בהישגים לטובת הבנות בבתי ספר דוברי ערבית חוזר ונשנה גם בתחומי אוריינות אחרים הנבדקים במבחנים רחבי היקף בישראל.

ממוצע הציון הכולל במבחן, לפי מגדר

הישגים לפי רקע חברתי-כלכלי: הציון הממוצע של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה היה 574 נקודות, של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני 538 נקודות ושל תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך 480 נקודות בלבד. ישנם פערים משמעותיים בין תלמידים מרקע חברתי-כלכלי שונה: הפער בממוצע הציונים בין תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה לתלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני עומד על 36 נקודות (כ-0.4 סטיית תקן), והפער בממוצע הציונים בין תלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני לתלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך עומד על 58 נקודות (כ-0.6 סטיית תקן). בסך הכול, נמצא פער של כסטיית תקן שלמה בין תלמידים מרקע גבוה לבין תלמידים מרקע נמוך.

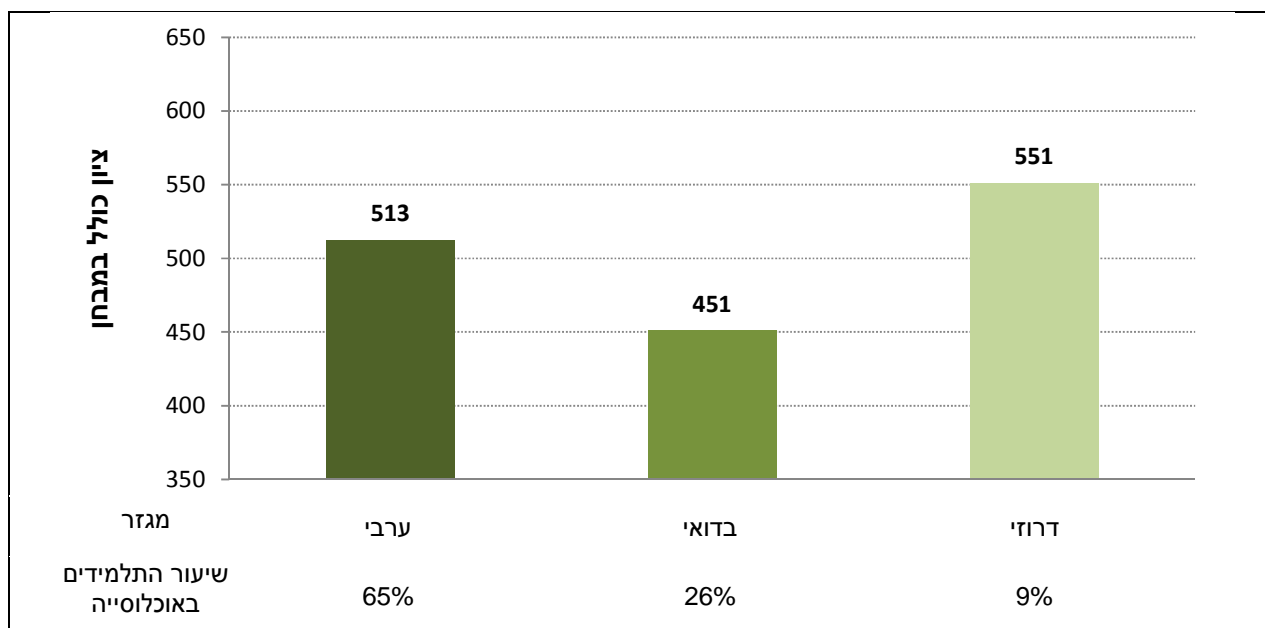
ממוצע הציון הכולל במבחן, לפי רקע חברתי-כלכלי של התלמיד

הישגים לפי מגזר: הציון הממוצע של תלמידים בבתי ספר מהמגזר הערבי היה 513 נקודות, של תלמידים בבתי ספר מהמגזר הבדואי 451 נקודות ושל תלמידים בבתי ספר מהמגזר הדרוזי 551 נקודות. ישנם הבדלים משמעותיים בין תלמידים ממגזרים שונים: הפער בין תלמידי המגזר הדרוזי לבין תלמידי המגזר הבדואי עומד על 100 נקודות, סטיית תקן שלמה. בתוך נמצאים תלמידי המגזר הערבי - כ-0.6 סטיית תקן מעל לתלמידי המגזר הבדואי וכ-0.4 סטיית תקן מתחת לתלמידי המגזר הדרוזי.

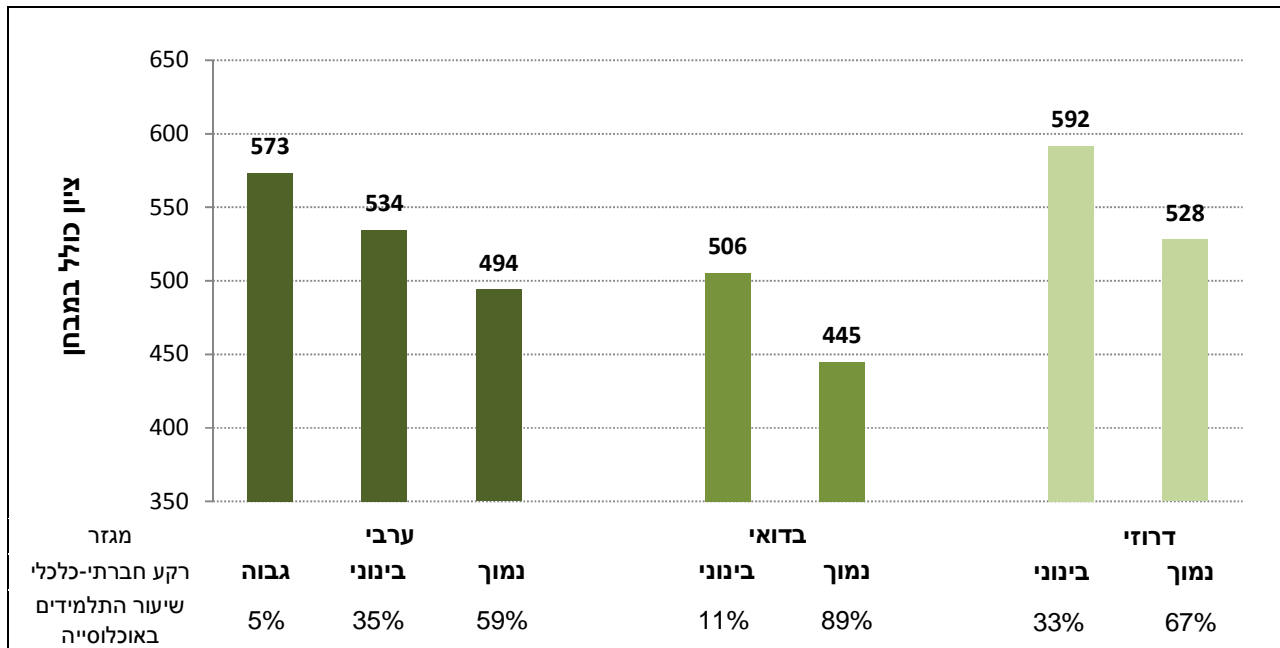
כאשר בוחנים את ההישגים של התלמידים במגזרים השונים לפי הרקע החברתי-כלכלי שלהם עולה כי יש פערים משמעותיים בין תלמידים מרקע שונה בתוך כל מגזר, גודלי הפערים בין קבוצות הרקע החברתי-כלכלי נעים סביב מחצית סטיית התקן. מכך יוצא כי הממצאים מצביעים על פער משמעותי בין שלושת המגזרים בהישגים בעברית, שלא ניתן להסבירו על ידי ההבדלים בהתפלגות הרקע החברתי-כלכלי בינם.

ממוצע הציון הכולל במבחן, לפי מגזר

ממוצע הציון הכולל במבחן, לפי מגזר ורקע חברתי-כלכלי

ב. עמדות התלמידים כלפי לימודי העברית¹

- הרוב הגדול של התלמידים דוברי הערבית הביעו עמדות חיוביות כלפי לימודי השפה העברית - התלמידים דיווחו שהם נהנים ללמוד עברית (82% מהתלמידים), שחשוב להם ללמוד עברית (90% מהתלמידים) ושהם מבינים את חשיבות השליטה בעברית להצלחה העתידית שלהם (93% מהתלמידים).
- מרבית התלמידים דוברי הערבית הביעו תחושה של מסוגלות עצמית בשפה העברית - התלמידים דיווחו שהם יכולים להבין דברים שהם קוראים בעברית (81% מהתלמידים) או שומעים בעברית (74% מהתלמידים), ולשוחח עם אנשים בעברית (72% מהתלמידים).
- כמחצית מהתלמידים דיווחו על חשיפה לשפה העברית גם מחוץ לבית הספר - החשיפה היא לרוב באמצעות האזנה לשירים בעברית (61% מהתלמידים), צפייה בטלוויזיה ובסרטים (43% מהתלמידים), קריאה וכתובה באינטרנט (46% מהתלמידים) ושיחה עם אנשים מחוץ לבית (48% מהתלמידים).

ביתר פירוט:

עמדות חיוביות כלפי השפה העברית²: הרוב הגדול של התלמידים דוברי הערבית הביעו עמדות חיוביות כלפי לימודי השפה העברית. 82% התלמידים דיווחו שהם נהנים ללמוד עברית, 90% מהתלמידים דיווחו שחשוב להם ללמוד עברית ו-93% מהתלמידים דיווחו שהם מבינים את חשיבות השליטה בעברית להצלחה העתידית שלהם.

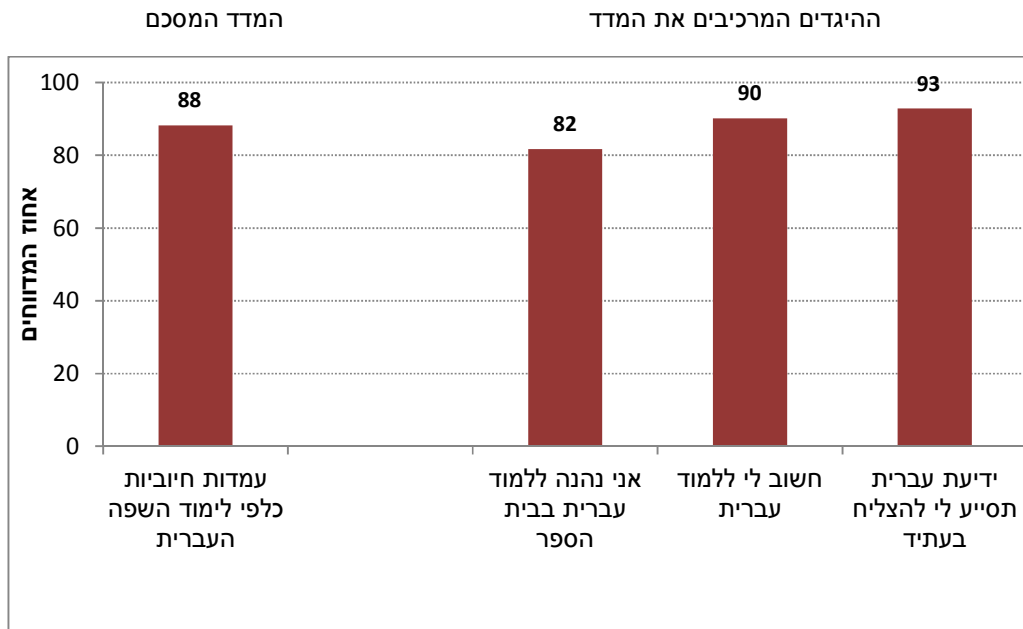
לא נמצאו הבדלים משמעותיים בעמדות התלמידים כלפי השפה העברית, בין תלמידים במגזר הערבי לבין תלמידים במגזר הדרוזי. מאידך, תלמידים במגזר הבדואי מדווחים בשיעורים נמוכים מעט יותר, בהשוואה לתלמידים במגזר הערבי והדרוזי, על הנאה מלימודי העברית ועל תפיסת החשיבות של לימודים אלו (פער של 6% עד 11%).

¹ עם סיום המבחן השיבו התלמידים שהשתתפו במחקר על שאלון עמדות (שהועבר בשפה הערבית). מטרת השאלון לתלמיד היא לאפיין את עמדותיהם התלמידים כלפי השפה העברית ותחושת המסוגלות העצמית שלהם בעברית, ולתאר את האופן שבו נתפסים לימודי השפה העברית בעיניהם.

² התלמידים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם שלושה היגדים העוסקים ביחסם כלפי לימוד השפה העברית, בסולם בן 5 דרגות מ"מסכים מאד" עד מאוד לא מסכים". תלמידים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים בסולם, "מסכים" או "מסכים מאד", סווגו כמדווחים על העמדה המתוארת בהיגד. רמת הדיווח על המדד המסכם חושבה כממוצע אחוז המדווחים על כל ההיגדים המרכיבים את המדד.

עמדות חיוביות כלפי השפה העברית

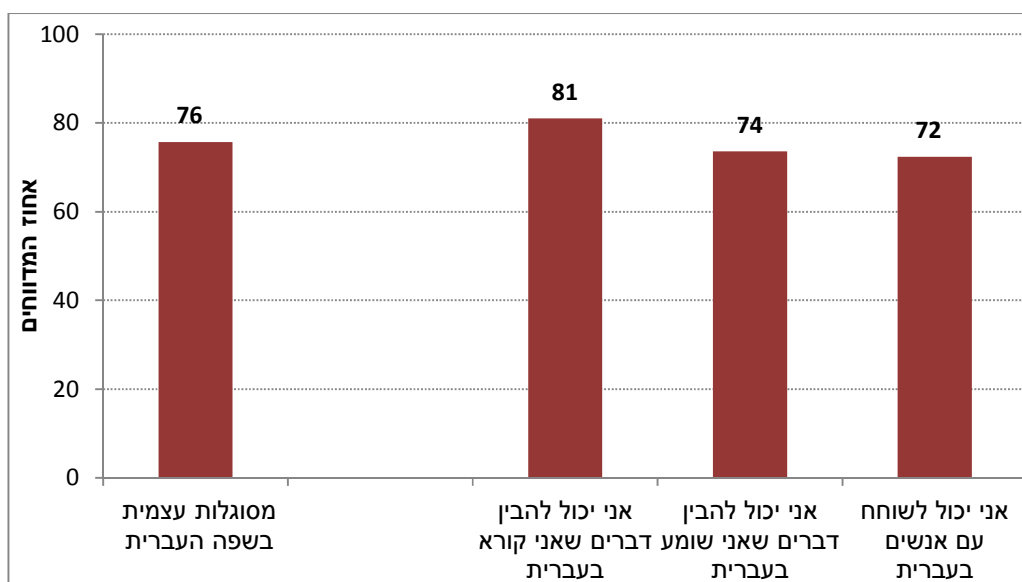
מגזר			
דרוזי	בדואי	ערבי	
92%	83%	90%	מדד מסכם: עמדות חיוביות כלפי לימוד השפה העברית
86%	77%	83%	א. "אני נהנה ללמוד עברית בבית הספר"
95%	84%	92%	ב. "חשוב לי ללמוד עברית"
95%	87%	95%	ג. "ידיעת העברית תסייע לי להצליח בעתיד"

מסוגלות עצמית בשפה העברית³: מרבית התלמידים דוברי הערבית הביעו תחושה של מסוגלות עצמית בשפה העברית. 81% התלמידים דיווחו שהם יכולים להבין דברים שהם קוראים בעברית (שלטים, פרסומות, סיפורים ועוד), 74% מהתלמידים דיווחו שהם יכולים להבין דברים שהם שומעים בעברית (שיחות בין אנשים, סרטים, תכניות טלוויזיה ועוד), ו-72% מהתלמידים דיווחו שהם יכולים לשוחח עם אנשים בעברית. תלמידים במגזר הבדואי מדווחים בשיעורים נמוכים מעט יותר על מסוגלות בשפה העברית, בהשוואה לתלמידים במגזר הערבי והדרוזי (פער של 8% עד 16%).

מסוגלות עצמית בשפה העברית

המדד המסכם

ההיגדים המרכיבים את המדד

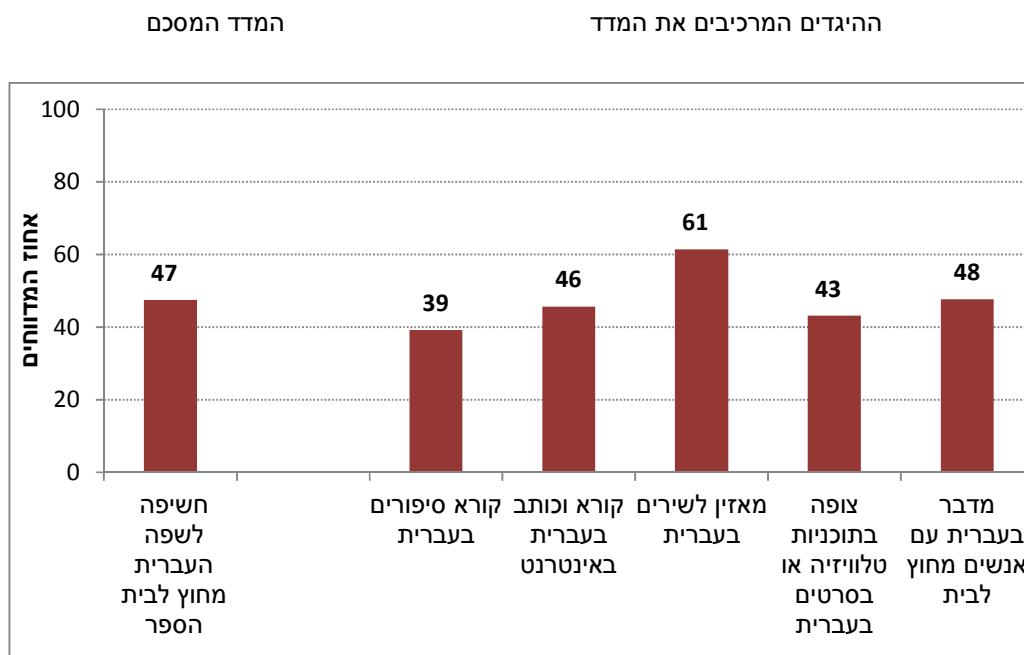
מגזר			
דרוזי	בדואי	ערבי	
82%	68%	78%	מדד מסכם: מסוגלות עצמית בשפה העברית
86%	74%	83%	א. "אני יכול להבין דברים שאני קורא בעברית (שלטים, פרסומות, סיפורים ועוד)"
79%	67%	75%	ב. "אני יכול להבין דברים שאני שומע בעברית (שיחות בין אנשים, סרטים, תכניות טלוויזיה ועוד)"
80%	64%	75%	ג. "אני יכול לשוחח עם אנשים בעברית"

³ התלמידים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם שלושה היגדים העוסקים במידת המסוגלות שלהם בשימוש בשפה העברית, בסולם בן 5 דרגות מ"מסכים מאד" עד מאוד לא מסכים". תלמידים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים בסולם, "מסכים" או "מסכים מאד", סווגו כמדווחים על העמדה המתוארת בהיגד. רמת הדיווח על המדד המסכם חושבה כממוצע אחוז המדווחים על כל ההיגדים המרכיבים את המדד.

חשיפה לשפה העברית מחוץ לבית הספר⁴: כמחצית מהתלמידים דיווחו על חשיפה לשפה העברית גם מחוץ לבית הספר. 61% מהתלמידים דיווחו כי הם מאזינים לשירים בעברית, 48% דיווחו כי הם מדברים עם אנשים בעברית מחוץ לבית, 46% דיווחו כי הם קוראים וכותבים בעברית באינטרנט ו- 43% דיווחו כי הם צופים בטלוויזיה ובסרטים בעברית. שיעור מעט נמוך יותר דיווחו כי הם קוראים סיפורים בעברית - 39% מהתלמידים.

ככלל, תלמידי המגזר הדרוזי מדווחים בשיעורים גבוהים יותר על חשיפה ושימוש בשפה העברית מחוץ לבית הספר בהשוואה לתלמידי המגזר הערבי והבדואי, במיוחד בנוגע לקריאה וכתובה באינטרנט (בפער של כ-20%). תלמידים במגזר הבדואי מדווחים בשיעורים נמוכים יותר על הפעילויות השונות, בפרט בכל הנוגע להאזנה לשירים ושיחה עם אנשים מחוץ לבית.

חשיפה לשפה העברית מחוץ לבית הספר

⁴ התלמידים התבקשו לציין את מידת התדירות בה הם נחשפים לשפה העברית באמצעות פעילויות שונות, בסולם בן 5 דרגות מ"במידה מועטה מאד או כלל לא" עד "במידה רבה מאד". תלמידים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים בסולם, "במידה רבה" או "במידה רבה מאד", סווגו כמדווחים על הפעילות המתוארת בהיגד. רמת הדיווח על המדד המסכם חושבה כממוצע אחוז המדווחים על כל ההיגדים המרכיבים את המדד.

מגזר			
דרוזי	בדואי	ערבי	
54%	43%	48%	מדד מסכם: חשיפה לשפה העברית מחוץ לביה"ס
36%	41%	39%	א. "קורא סיפורים בעברית"
62%	42%	45%	ב. "קורא וכותב בעברית באינטרנט"
68%	54%	63%	ג. "מאזין לשירים בעברית"
49%	39%	44%	ד. "צופה בתוכניות טלוויזיה או סרטים בעברית"
53%	39%	50%	ה. "מדבר בעברית עם אנשים מחוץ לבית (בקניונים, בפארקים ועוד)"

ג. מאפייני המורים לעברית⁵

- רוב המורים לעברית הם נשים - 60% מהמורים לעברית בכיתה ו' בבתי ספר דוברי ערבית הם נשים.
- שלושה רבעים ממורי העברית הם בעלי תואר ראשון וכחמישית בעלי תואר שני.
- כמחצית המורים הם בעלי תעודת הוראה בתחום העברית (כולל עברית, ספרות עברית ולשון עברית); שאר המורים הם בעלי תעודה הוראה במקצוע אחר או בהתמחות כוללת.

ביתר פירוט:

מגדר המורים: בבתי ספר במגזר הערבי והדרוזי מרבית המורים לעברית הם נשים - 74% מהמורים במגזר הערבי ו-62% מהמורים במגזר הדרוזי. בבתי ספר במגזר הבדואי, לעומת זאת, מרבית המורים הם גברים - 70% מהמורים. בסך הכול, 60% מהמורים לעברית בבתי ספר דוברי ערבית בישראל הם נשים.

התפלגות המורים לעברית, לפי מגזר

מגדר	כלל דוברי הערבית	מגזר		
		ערבי	בדואי	דרוזי
נשים	60%	74%	30%	62%
גברים	40%	26%	70%	38%

השכלת המורים: 75% מהמורים לעברית בבתי ספר דוברי ערבית הם בעלי תואר ראשון, ו-21% הם בעלי תואר שני (בשני המקרים, התואר האקדמי אינו דווקא בתחום העברית). 5% מהמורים למדו לימודים על-תיכוניים שאינם לתואר אקדמי. אין הבדלים משמעותיים בין המגזרים השונים, למעט שיעור מעט נמוך יותר של מורים בעלי תואר שני בבתי ספר במגזר הבדואי (16% מהמורים) בהשוואה למגזר הערבי והדרוזי (22% ו-23% מהמורים, בהתאמה).

התפלגות המורים לעברית, לפי השכלה

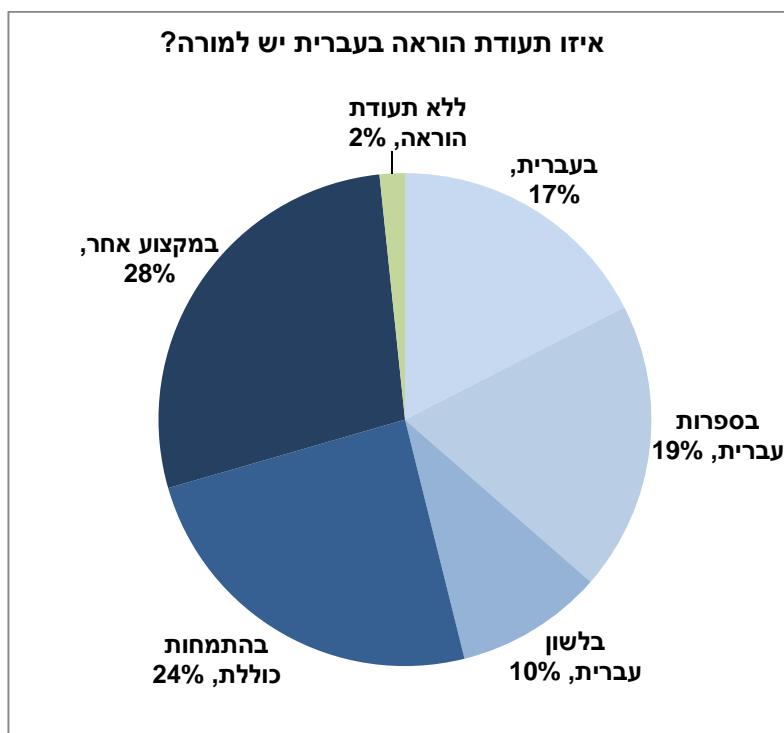
מגדר	כלל דוברי הערבית	מגזר		
		ערבי	בדואי	דרוזי
לימודים על-תיכוניים שלא לתואר ראשון	5%	4%	7%	3%
תואר ראשון	75%	74%	77%	73%
תואר שני	21%	22%	16%	23%

⁵ המורים לעברית המלמדים בכיתות ו' בבתי הספר שנדגמו השיבו על סקר טלפוני. הסקר עסק בפרטי הרקע של המורים (מין, התפקיד שהם ממלאים בבית הספר, השכלה אקדמית), הפיתוח מקצועי של המורים ודרכי ההוראה שבהן הם נוקטים בשיעורי העברית.

סוג תעודת ההוראה: 46% מהמורים לעברית מדווחים שהם בעלי תעודת הוראה בתחום העברית (כולל עברית, ספרות עברית ולשון עברית), 28% בעלי תעודה במקצוע אחר ול- 24% תעודת הוראה עם התמחות כוללת.

קיימים הבדלים קלים בין המגזרים דוברי הערבית. 37% מהמורים לעברית בבתי ספר במגזר הדרוזי הם בעלי תעודת הוראה בעברית, לעומת 16% במגזר הערבי ו- 12% במגזר הבדואי.

התפלגות המורים לעברית, לפי סוג תעודת הוראה

סוג תעודת הוראה (תחום התמחות)	מגזר			כלל דוברי הערבית
	ערבי	בדואי	דרוזי	
בעברית	16%	12%	37%	17%
בספרות עברית	20%	24%	5%	19%
בלשון עברית	13%	5%	3%	10%
בהתמחות כוללת	23%	25%	30%	24%
במקצוע אחר	26%	32%	25%	28%
ללא תעודת הוראה	2%	2%	0%	2%

ד. הוראת השפה העברית בבית הספר היסודי

- מרבית המורים לעברית דיווחו כי הם מטפחים בקרב תלמידיהם מיומנויות של הבנת הנקרא, שפה דבורה וידע לשוני בעברית. כמחצית דיווחו על טיפוח הבנת הנשמע והאזנה.
- רוב התלמידים דיווחו כי הם נוהגים לדבר עברית בשיעורים, כי המורה לעברית מדברת איתם בעברית וכי המורה מעודדת אותם לדבר עברית בשיעורים. כמחצית דיווחו כי הם שומעים קטעים בעברית בשיעורים.

ביתר פירוט:

טיפוח מיומנויות בשפה העברית⁶: 92% מהמורים דיווחו כי הם עובדים עם התלמידים על טיפוח מיומנות הבנת הנקרא בשפה העברית, 88% דיווחו כי עסקו בתחום הידע הלשוני (דקדוק) ו-85% עבדו עם התלמידים על טיפוח מיומנות השפה הדבורה. שיעורי המורים שדיווחו כי הם עבדו עם התלמידים על טיפוח מיומנויות של הבעה בכתב והבנת הנשמע נמוכים יותר - 71% מהמורים דיווחו על טיפוח הבעה בכתב ורק 53% דיווחו על טיפוח הבנת הנשמע והאזנה.

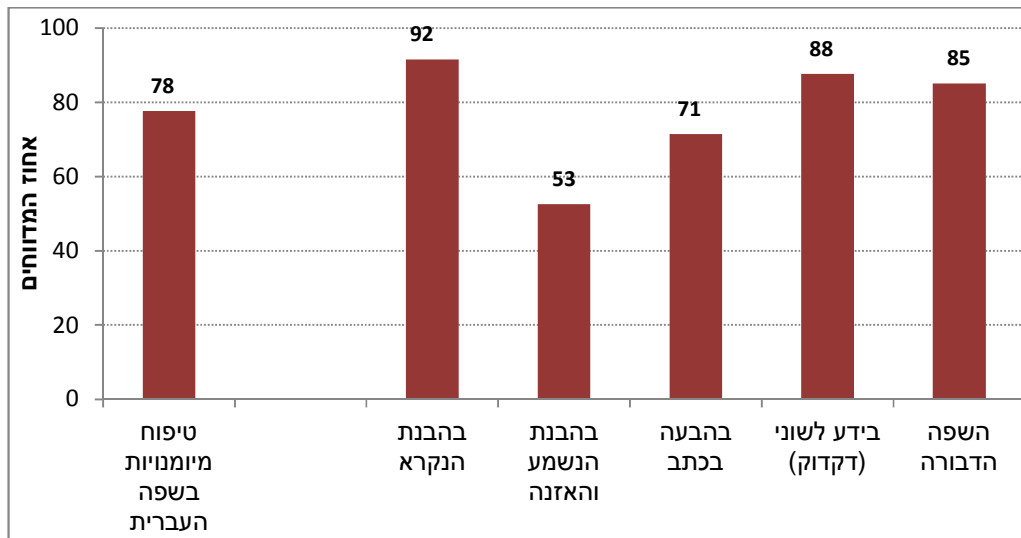
קיימים הבדלים קלים בין המגזרים דוברי הערבית, במיוחד בתחום הבעה בכתב. בעוד ש-87% מהמורים בבתי ספר במגזר הדרוזי דיווחו על עבודה עם התלמידים בתחום זה, רק כ-70% מהמורים בבתי ספר במגזר הערבי והבדואי דיווחו כך.

⁶ המורים התבקשו לציין את התדירות בה הם עבדו עם התלמידים על טיפוח מיומנויות שונות בשפה העברית (במהלך החודש האחרון שלפני מועד הסקירה), בסולם בן 5 דרגות מ"במידה רבה מאד" עד "במידה מועטה מאד או כלל לא". מורים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים בסולם, "במידה רבה מאד" או "במידה רבה", סווגו כמדווחים על הפעילות המתוארת בהיגד. רמת הדיווח על המדד המסכם חושבה כממוצע אחוז המדווחים על כל ההיגדים המרכיבים את המדד.

טיפוח מיומנויות בשפה העברית, דיווחי מורים

המדד המסכם

ההיגדים המרכיבים את המדד

מגזר			
דרוזי	בדואי	ערבי	
86%	77%	76%	מדד מסכם: טיפוח מיומנויות בשפה הערבית
97%	89%	91%	א. "בהבנת הנקרא"
61%	59%	48%	ב. "בהבנת הנשמע והאזנה"
87%	68%	69%	ג. "בהבעה בכתב"
92%	84%	88%	ד. "בידע לשוני (דקדוק)"
92%	83%	85%	ה. "השפה הדבורה"

דרכי הוראת השפה העברית בבית הספר⁷: 82% מהתלמידים מדווחים כי הם נוהגים לדבר עברית בשיעורי עברית ו-90% מדווחים כי המורה מעודדת אותם לעשות זאת. מרבית התלמידים, 82%, מדווחים כי המורה מדברת איתם בעברית ורק 61% מהם מדווחים כי היא נוהגת לתרגם לערבית מה שהיא אומרת בעברית בשיעור. עוד מדווחים התלמידים שהם לומדים דקדוק של השפה העברית - 85% מהתלמידים, וכי הם נוהגים לקרוא טקסטים באופן עצמאי - 76% מהתלמידים. באשר להבעה בכתב והבנת הנשמע, רק 63% מהתלמידים מדווחים על עיסוק במטלות כתיבה קצרות ו-53% מדווחים שהם שומעים קטעים בעברית בשיעורים.

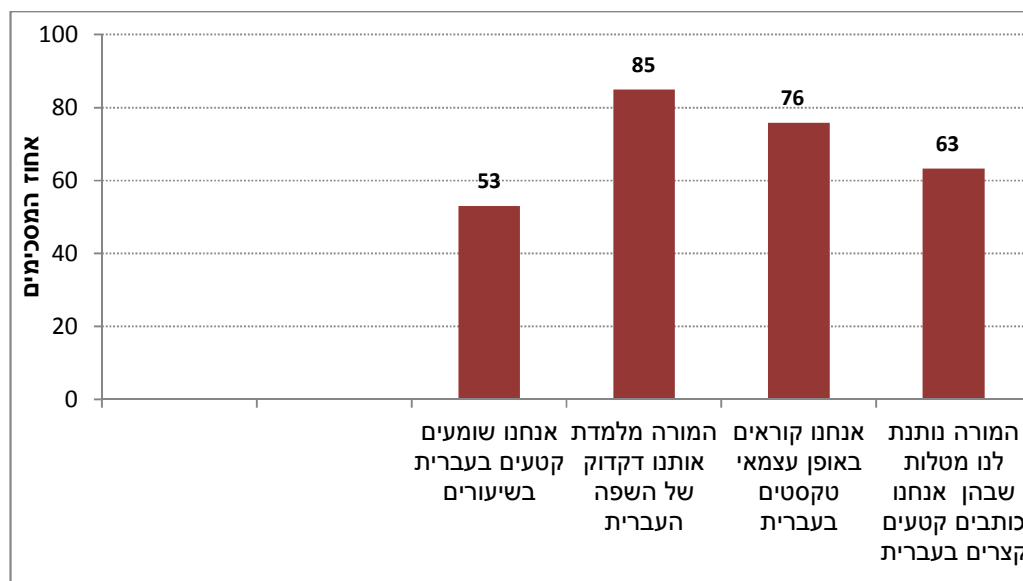
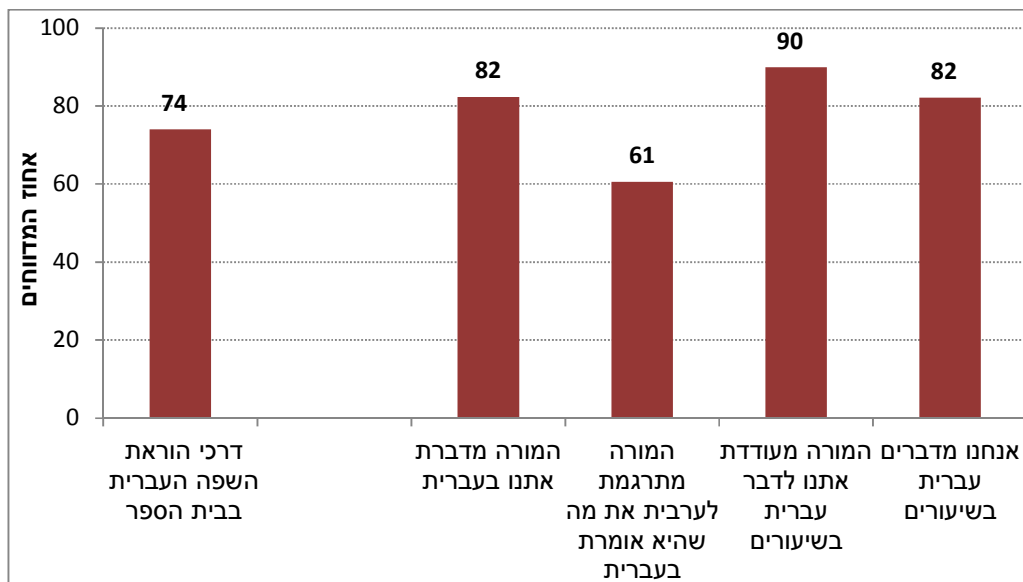
קיימים הבדלים בין המגזרים דוברי הערבית. ככלל, תלמידים בבתי ספר במגזר הערבי והדרוזי מדווחים בשיעורים גבוהים יחסית על עיסוק בפעילויות השונות במהלך השיעורים, בהשוואה לתלמידים בבתי ספר במגזר הבדואי שמדווחים בשיעורים נמוכים יותר.

⁷ התלמידים התבקשו לציין את מידת התדירות בה הם נחשפים בכיתה לדרכי הוראה המתוארים לשפה העברית באמצעות פעילויות שונות, בסולם בן 5 דרגות מ"במידה מועטה מאד או כלל לא" עד "במידה רבה מאד". תלמידים שציינו את אחד משני הערכים הגבוהים בסולם, "במידה רבה" או "במידה רבה מאד", סווגו כמדווחים על הפעילות המתוארת בהיגד. רמת הדיווח על המדד המסכם חושבה כממוצע אחוז המדווחים על כל ההיגדים המרכיבים את המדד.

דרכי הוראת השפה העברית בבית הספר, דיווחי תלמידים

המדד המסכם

ההיגדים המרכיבים את המדד

מגזר			
דרוזי	בדואי	ערבי	
80%	65%	77%	מדד מסכם: דרכי הוראת השפה העברית בבית הספר
88%	70%	86%	א. "המורה מדברת אתנו בעברית"
63%	58%	61%	ב. "המורה מתרגמת לערבית את מה שהיא אומרת בעברית"
95%	79%	93%	ג. "המורה מעודדת אותנו לדבר עברית בשיעורים"
88%	68%	87%	ד. "אנחנו מדברים עברית בשיעורים (עונים על שאלות/שואלים שאלות ועוד)"
64%	46%	54%	ה. "אנחנו שומעים קטעים בעברית בשיעורים (שירים, סיפורים, הוראות, שיחות)"
92%	71%	89%	ו. "המורה מלמדת אותנו דקדוק של השפה העברית (למשל נטיית הפועל)"
82%	69%	77%	ז. "אנחנו קוראים באופן עצמאי טקסטים בעברית"
70%	56%	65%	ח. "המורה נותנת לנו מטלות שבהן אנחנו כותבים קטעים קצרים בעברית"